

Юрій Ніколенко,
аспірант кафедри політології
(Дніпровський національний університет
імені Олеса Гончара).

ВПЛИВ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ НА ХАРАКТЕР ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ ДЕРЖАВИ

Під виборчою системою (далі – ВС) розуміється встановлений законодавством алгоритм (математичний за своєю природою) переведення голосів виборців (далі - ГВ) в представницькі мандати (далі - ПМ), тобто виборча формула (далі - ВФ). Стосовно ВФ слід зазначити, що сьогодні існують мажоритарні та пропорційні ВФ (далі відповідно МВС та ПВС). Мажоритарна ВФ передбачає голосування за індивідуальних кандидатів та визначення переможця за принципом більшості голосів, більшість може бути абсолютною (50% + 1 голос), відносною (більше ніж у інших кандидатів) чи кваліфікованою (відсоток встановлюється законодавством). Пропорційна ВФ передбачає розподіл ПМ в парламенті пропорційно до розподілу ГВ [2].

Запропоноване А. Лейпхартом визначення відмінностей між мажоритарними (змагальними) та консенсусними демократіями передбачає, що виборчі закони у поєднанні з іншими інституційними характеристиками формують два різних типи демократії, мажоритарну та консенсусну, організовану навколо принципу концентрації або ж розпорошення влади. Так, на його думку, тип ВС значною мірою пов'язаний з розвитком партійної системи, типом виконавчої влади (однопартійний чи коаліційний уряд), відносинами між виконавчою і законодавчою гілками влади. Там, де на виборах діє принцип більшості найімовірніше очікувати формування двопартійної системи, однопартійного уряду, а органи виконавчої влади будуть посідати домінуюче становище щодо законодавчих. Пропорційне представництво пов'язане з багатопартійними системами, коаліційним урядом і більш збалансованими відносинами між виконавчою і законодавчою гілками влади. Це, так звана консенсусна модель демократії, яка на противагу однозначному і безроздільному правлінню більшості, втілює прагнення до обмеження, розподілу, розмежування і поділу влади різними способами. Тому в парламентських республіках та конституційних монархіях, де саме парламенту належить визначальна роль у формуванні уряду, пріоритет надається МВС, яка зменшує кількість парламентських партій; навпроти, в президентських республіках більш актуальною є представленість в парламенті інтересів різних груп населення, що дає ПВС [3]. Як зазначає Я. Зелінські, в рамках ПВС рівень фрагментації партійної системи є високим, парламент – сильним, а уряди коаліційними, що прискорює процеси дифузії, розпорошення влади. І навпаки, МВС призводить до низького рівня партійної фрагментації, слабого парламенту та уряду більшості, що

створює умови для концентрації влади в руках однієї партії. Що є шкідливим для збереження безпосереднього зв'язку партії з конкретними соціальними групами чи для формування соціально однорідних партійних виборчих округів. На думку Я. Зелінські, чим більше ВС керується логікою «переможець отримує все», з незначними можливостями задоволення інтересів меншин через коаліційний уряд, а система контролю за діяльністю органів виконавчої влади є слабкою, тим більше партій позбавлені можливості задовольнити свої інтереси іншим чином, ніж через перемогу на виборах. Це в свою чергу вимагає від них відмовитися від конкретизованих виборчих гасел, спрямованих на мобілізацію конкретного соціального сегменту електорату. Окрім того, якщо рівень партійної фрагментації низький, що є ще однією характерною рисою МВС, то накладання існуючих розколів стає більш ймовірним, змушуючи партії до замовчування певних гострих проблем, зміщення уваги з конфліктів у тих сферах, де їх позиції є слабшими порівняно з конкурентами [5]. Іншими словами, як зазначає П. Данліві, в умовах МВС для гарантування виборчої більшості, необхідної для отримання влади, політичні партії прагнуть розширити свою аудиторію через звернення до більш широких, а не конкретних соціальних груп. І навпаки: менш жорсткі виборчі правила дають змогу партіям формуватися та розвиватися завдяки використанню соціально визначених електоральних ніш, як це властиво для ПВС, що сприяє установленню чіткого зв'язку між партіями та соціальними групами [4].

Прихильники змагальної або мажоритарної демократії вважають, що найбільш важливим для ВС є те, що процес голосування виборців (а не послідовний процес створення парламентської коаліції) повинен визначати партії в парламенті чи партії в уряді. Уряд повинен бути уповноважений реалізовувати свою програму протягом усієї своєї каденції і не залежати від підтримки невеликих партій. Уряд повинен бути підзвітним за свої дії перед парламентом та громадянами, а виборці повинні мати можливість через регулярні проміжки часу оцінювати діяльність уряду, висловлюючи схвалення чи відкидаючи альтернативні варіанти державної політики, які пропонуються опозиційними партіями. Партії, що перебувають на третьому чи четвертому місці, піддаються дискримінації за використання МВС заради спрощення процесу формування уряду та полегшення виконання ним управлінських функцій. За такого підходу пропорційні вибори є неефективними, оскільки призводять до неоднозначних результатів, сприяють нестабільності режимів, надають диспропорційно велику владу малим партіям, що можуть виступають в ролі «творця королів», розмивання відповідальності та зменшення ступеня відкритості в ході прийняття рішень. На противагу цьому, прихильники консенсусної демократії стверджують, що МВС надмірно винагороджує переможця, особливо в плюралістичних, розділених суспільствах, які мають потенційні джерела етнічного конфлікту, з надто незначним інструментом впливу на діючий

уряд. З точки зору консенсусної демократії, ВС повинна сприяти процесам примирення, консультування та створенню коаліцій в парламентах. Партії, які отримали необхідний мінімум голосів, повинні включатися до законодавчого органу пропорційно до рівня їх електоральної підтримки. Урядова партія чи партії повинні проводити політику, що базується на консенсусі між усіма партіями, що входять до парламентської коаліції. Більше того, склад парламенту повинен відображати різноманітність соціальної структури суспільства, в результаті чого усі громадяни мають своїх представників, що виражають їх інтереси, бачення та сподівання у ході загальнонаціональних дискусій. З цієї позиції МВС критикується за надто щедрю винагороду для єдиного переможця, створюючи передумови для формування «виборчої диктатури», де уряд за підтримки однопартійної більшості може розробляти та реалізувати свою політику без консультацій та укладання компромісів з іншими партіями в парламенті чи групами суспільства. Нечесність та диспропорційність результатів МВС означає, що деякі голоси виборців систематично виключаються із суспільних дебатів [1].

Таким чином, можна зробити висновок, що встановлена в державі модель ВС впливає на політичну систему даної держави. Одним з основних наслідків такого впливу є встановлення в державі мажоритарної або консенсусної моделі демократії. Дані моделі обумовлені встановленим на парламентських виборах типом ВС: МВС породжує мажоритарну модель демократії, ПВС – консенсусну модель демократії. Перша з цих моделей передбачає домінування виконавчої гілки влади над законодавчою, сильний однопартійний уряд; друга – домінування законодавчої гілки над виконавчою, коаліційний уряд та високий рівень репрезентативності складу парламенту. Тобто кожна з даних моделей має власні характеристики, переваги та недоліки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гербут І. А. Виборча інженерія як інструмент забезпечення політичної консолідації у демократичному суспільстві: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук 23.00.02; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2016.
2. Ставнійчук М. І. Виборча система // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=33916
3. Шведа Ю. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні. Львів, 2010. – 462 с.
4. Dunleavy P. Margetts H. Understanding the dynamics of electoral reform. *International Political Science Review*. 1995. Vol. 16. P. 9 – 29.
5. Zielinski J. Translating social cleavages into party systems: The significance of new democracies. *World Politics*. 2002. Vol. 54. P. 184 – 211.